

Unutulmuş Bir İttihatçı: Dedem Halil Sırrı “Hırka-i Şerif”

Suavi AYDIN

Halil Sırrı Bey'in hikâyesi Harbiye'de başlar. İstanbul Mülkiye İdâdisi'ni (yani sivil liseyi) bitirdikten sonra girdiği askerî okulla başlayan bu hikâyenin ilginç durakları vardır. İstanbul-Fatih'de doğum, Harbiye'de İttihatçı faaliyetler, ardından Trablusgarp'a sürgün, orada Adliye'ye intisap ve evlenme, II. Meşrutiyet'in ilânı ile İstanbul'a dönüş ve ikinci evlilik, Meclis-i Mebusan'da memûriyet, tekrar Adliye'ye intisap ve Suriye kazalarına “müstantik” (sorgu yargıç) olarak tayin, Suriye'de bir evlilik daha, I. Dünya Savaşı'nda Cemal Paşa ordusunda asteğmenlikle, kısa bir süre de olsa, yeniden askerliğe dönüş, aileyi Anadolu'ya kaçırma, Milli Mücadele sırasında ücra bir Anadolu kasabasında hâkimlik, tayinle küçük bir Anadolu turu, Bolu'da son durak ve Ankara'da ölüm!

Onun yaşamında hem genç bir İttihatçı'nın serüvenini, hem bir Osmanlı ailesinin oluşumunu, hem de siyasetten elini eteğini çekmiş bir eski “hızlı”nın kendini unutturuşunu izleriz.

Aile içinde şimdi ölmüş bulunan yaşlıların aktardığına göre, Halil Sırrı Bey'in soy çizgisi Aydın'dan İstanbul'a göç etmiş (ya da göçürülmüş) olan Aydınogulları ailesine uzanmaktadır. Soyadı da bu ilişkiden mülhemdir. Hatta Halil Sırrı Bey, Soyadı Kanunu çıktığında Aydınoglu soyadını almak istemiş, ancak hanedan, eşraf ve ayânı çağrıştıracak biçimde soyadlarına “oğul”, “zâde” gibi eklerin alınması men edildiğinden bundan vazgeçerek sadece “Aydın” ile yetinmiştir.

Halil Sırrı Bey, Hicrî 1290 (1873) senesinde İstanbul'un Fatih semtinin Hırka-i Şerif Camii'nin bulunduğu mıntıkada doğmuştur. Babası Yüzbaşı İbrahim Efendi,

Resim 1: Halil Sırrı Harbiye Yıllarında

annesi Hürmüz Hanım'dır. Yüzbaşı rütbesinde gözüken babasının "Harbiyeli" mi yoksa "alaylı" mı olduğu bilinmiyor. Ancak aile içinde "İbrahim Ağa" lakabıyla anıldı, mektepli olmadığına dair ipuçları sunuyor.

Halil Sırrı'nın sıradan hayatı Harbiye'de okuduğu yıllarda değişti. Harbiye'deki günlerinde cereyan eden en önemli ilk olay 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı idi. O yıl üç yıllık Harbiye'nin son sınıfında olmalıdır. Daha öğrenciyken, mezuniyetlerine üç ay kala, Harbiye'nin bu devresi kılıç kuşatılıp savaşa sevk edilecekken savaş sona ermiş ve devrenin öğrenciliği ancak bu mütareke ile devam etmiştir. Girit'in kaybıyla sonuçlanan ama Osmanlı ordusunun zaferle çıktığı bu savaş, aslında Balkan Savaşı'nın gerçek başlangıcı sayılabilir. Bu sonuç aynı zamanda II. Abdülhamid'e karşı entelektüel öfkeyi canlandıran bir durum olmuştur. Harbiye'deki diğer aktivistler gibi Halil Sırrı Hırka-i Şerif de, bu gelişmelerin ardından Abdülhamid karşıtı faaliyetini derinleştirmiş olmalıdır. Nitekim İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Harbiye içindeki örgütlenmesinin öncü unsurlarından biri olmuştur. Artık son sınıftadır. Faaliyetinin derecesini ve sonucunu İttihat-Terakki'nin sonraki önderlerinden Kâzım Nâmi Duru'nun şu sözlerinden izleyebiliyoruz:

Son sınıfta idik. Halil Hırka-i Şerif adında bir arkadaşım vardı. Birbirimizi çok severdik. Birgün bana: "Kâzım, çok güzel yazıyorsun. Üslûbun gayet canlı. Şu mektepte yapılan zulümleri görüyorsun. Ne olur, bunları bir kitap halinde yazsan, onu ben Paris'te bastırırım" dedi. Bana Paris'te bir ihtilâl cemiyeti bulunduğunu, kendisinin bu cemiyete girdiğini, istersem beni de oraya sokacağını söyledi. Ben evde arkadaşımın istediği kitapçığı yazmağa başladım. O da birkaç gün sonra beni Cemiyet'e götüreceğini haber verdi. Fakat o gün gelmeden Halil ortadan sırroldu. Yakalandığını, Taşkışla'ya hapsedildiğini, sonra da Trablusgarb'a sürüldüğünü öğrendim. Bunlar beni korkutacağına Vatan sevgimi, isyan ruhunu kuvvetlendiriyordu. Kitabımı yazmış bitirmiştim. O'nu evde sakladım¹.

Bu sözlerden Halil Sırrı'nın İttihat-Terakki'ye katılmakla kalmayıp Harbiye içinde örgütleyici bir role soyunduğunu ve Paris'le doğrudan irtibatlı olduğunu anlıyoruz. Üstelik, ileride Cemiyet içinde önemli roller üstlenmiş kişileri Cemiyet'le ilk tanıştıran kişilerden biridir. Tabii bu faaliyeti ona pahalıya mal olmuş ve muhtemelen Cemiyet'e katmaya çalıştığı birisi tarafından jurnallenerek, Kâzım Nâmi Duru'nun söz oyunuyla adına gönderme yaptığı gibi "Halil sırrolmuştur". Aslında sır filan olduğu yoktur. Tam mezun olup kılıç kuşanacakken gözaltına alınıp, diğer muhaliflerin yanına, Taşkışla zindanına atılmıştır. İki ay kadar sürecek bu zindan döneminde ender bir ziyaret izni

¹ Kâzım Nâmi Duru, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul: 1957, s. 7.

sırasında Halil Sırrı'nın anneannesi, onu bu halde görünce dayanamayıp kalp krizi geçirir ve orada can verir. Tutuklanma olayı, Ali Fahri'nin anlatımına bakılırsa 1897 yılının Haziran ayında olsa gerektir. Tutuklamalar, aslında 1896 yılının Mart'ında başlamıştı. Ali Fahri de, bu ilk tutuklanan grup arasındaydı². O günlerdeki olayları yine Ali Fahri'nin kaleminden dinleyelim:

1313 Haziranı evailinde, bütün İstanbul mehafil-i ta'zibiyesinden Taşkışla'ya getirilen mazlumünin adedi otuzu geçti. Ve artık "Taşkışla Divân-ı Harb-i Mahsûsu" teşkil etmişdi. Divân-ı Harb, şehremini Rıdvan Paşa'nın biraderi, Bâb-ı Seraskerî Muhâkemât Dairesi müdde-i umûmîsi Ferik Reşid Paşa'nın riyaseti tahtında bulunuyordu. Azalar: Bahriye Muhâkemât Dairesi reisi Tayyar Paşa, Teşrifiye Vapuru ikinci kaptanı -esasen Çarkçı sınıfından olup devr-i Hamid bid'atlarından olarak sınıf-ı harbe geçirilmişdi- Behcet, topçu miralaylarından Faik, ve nakliye miralay Mehmed beylerden mürekkebdî. Divân-ı Harb teşkili anında işe başladı... 1313 senesi Temmuz ibtidâsında Taşkışla hayli dolmuşdu. Mevkufünin adedi ikiyüze vardığı haber vermekte idiler³.

Yusuf Akçura, 1897 yılının yaz aylarında başlayan bu toplu tutuklamaları, II. Abdülhamid yönetiminin Yunan Savaşı'nı başarıyla yönetmesi sonucunda kazandığı itibara dayanarak başlattığı şiddete bağlar⁴.

Tutuklu "rejim düşmanları"nın Taşkışla'daki muhafızlığına Çerkes Mehmed Paşa memur edilmişti. O sıralar "avukat miralay" olan ve "Câni Kabasakal Çerkes Mehmed Paşa" diye anılan bu komutan sonradan, bu kez İttihatçıların kurduğu Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından asılmıştır. 28 Ağustos 1897'de 78 kişiden oluşan ve Divân-ı Harb tarafından Fizan'da sürgüne mahkûm edilen hey'et, gece yarısı süngülü askerlerin nezaretinde ve yine Kabasakal Çerkes Mehmed Paşa'nın komutasında Kabataş önlerinde bekleyen Şeref Vapuru'na bindirilir. Bu 78 kişi, İstanbul'dan oldukça uzun bir süre için ayrılmaktadır. II. Abdülhamid döneminin bu ilk kitlesel tutuklama ve cezalandırma operasyonunun mağdurları, sürgüne sevk edildikleri gemiye atfen "Şeref Kurbanları" olarak anılmışlardır. Bu 78 kişi içinde yer alan ve sonra İttihat ve Terakki örgütünün Cenevre kolunun önderi haline gelecek Ali Fahri'nin oğlu Feridun Kandemir, babasının hatıralarından yararlanarak kaleme aldığı *Jön Türklerin Zindan Hatıraları* başlıklı kitabında devrim tarihinin bu ilk mağdurlarını yeniden gündeme

2 Ali Fahri, *Emel Yolunda*. Müşterekü'l-Menfaat Osmanlı Şirketi Matbaası, İstanbul: 1328 (ikinci tab), s. 11-15.

3 Ali Fahri, *Emel Yolunda...*, s. 26.

4 Yusuf Akçura, "Önsöz", Feridun Kandemir, *Jön Türklerin Zindan Hatıraları*, Muhit Yayınları, İstanbul: 1975, s. 8.

taşıymış ve “Şeref Kurbanları” deyişini kamuoyuna mal etmiştir⁵. Sürgünlerin listesine bakıldığında izleyen yakın tarih dönemine damgasını vurmuş pek çok şahsiyetin, ilk ve şedid bir siyasî deneyimle bu olay yoluyla tanıştığı görülür⁶. Halil Sırrı Efendi’nin bu siyasî sürgünlüğü ve bu yüzden diplomasızlığı Adalet Bakanlığı’ndaki sicilinde şu ilginç ifadelerle sükût geçilir:

...Mülkiye-i İdâdiye ve Harbiye Mektebi’nde bir müddet tahsil itmiş ise de bazı esbâb-ı saireden dolayı Trablusgarb’a izam olunarak şehadetnâme istihsal edemediği...

Aldığı tek diploma, daha sonra Adliye’nin açtığı kursta yüksek derece ile hak kazandığı “müstantiklik (yani sorgu yargıçlığı) şehadetnâmesi” olacaktır.

Şeref Vapuru, içindeki sürgünleri 3 Eylül 1313 (1897) günü Trablusgarb limanına indirmiştir⁷. Sürgünler karaya çıkarken, akıbetlerini bekleyen menzili öğrenirler: Fizan!⁸ Yani Libya çöllerinin Orta Afrika çölleriyle buluştuğu, kuş uçmaz-kervan geçmez sahra... Bu aslında unutulmak, hatta ölmek demektir. Ancak, belirli bir süre Trablusgarb kalesinin hapisanesinde tutulan sürgünler, İstanbul’dan gelen ve bizzat valinin okuduğu bir telgraf mucibince padişaha sadakatle hizmet edeceklerine ve firar ederek Avrupa’da “kötü neşriyatla” uğraşanlara katılmayacaklarına dair yemin ettikten sonra, ikinci bir telgrafla eski rütbeleri iade edilerek Trablusgarb içinde şimdilik “misafireten” kendi mesleklerinde istihdam edilecekleri bildirilir. Pekiyi, “mektepli” olanlar ne olacaktır? Her halde, onlara da en azından okur-yazar oldukları için çeşitli devlet dairelerinde işler düşecektir. Ne var ki bu “misafirlik” sekiz yıl sürer⁹. Sürgünleri rahatlatan ikinci gelişme, İttihat-Terakki’ye yakınlığı ile tanınan Recep Paşa’nın, Müşir Arif Paşa’nın yerine Trablusgarb’a tayininin çıkmasıdır. 10 Eylül 1314 (1898) günü Recep Paşa Trablusgarb’a gelir ve askerî görevini teslim alır. Recep Paşa’nın idaresi altında sürgünler daha da rahat bir nefes alırlar ve sürgünler içinden Avrupa’ya ve Mısır’a firarlar bu devrede başlar.

Trablusgarb’ı terk etmemek şartıyla ilgi ve bilgi alanlarında devlet hizmetine devam etmelerine izin çıktığında, Halil Sırrı’nın intisab ettiği kurum “Adliye” olmuştur. Halil

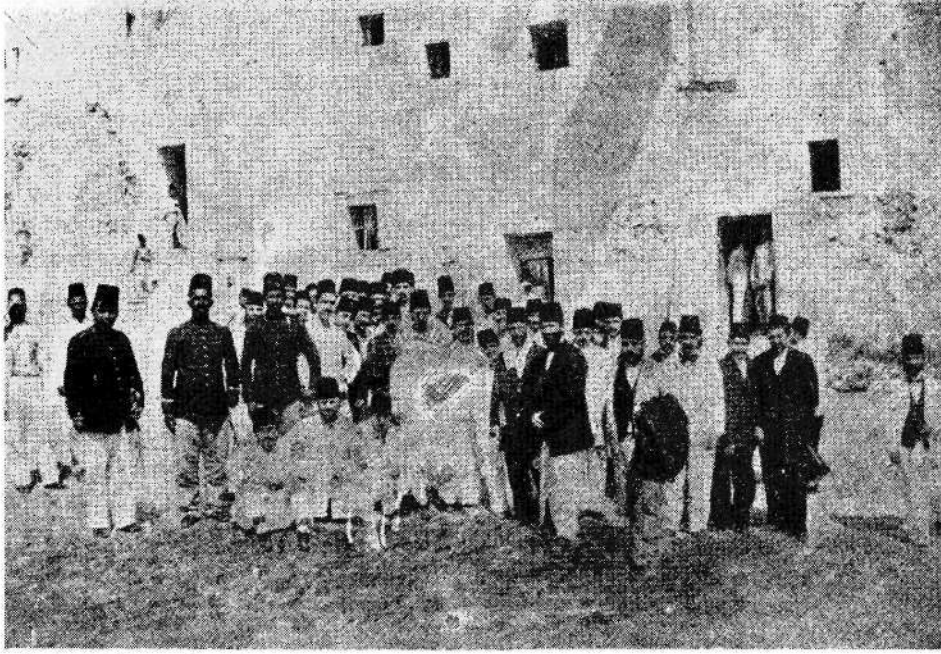
5 Bu sürgün grubunun tam bir listesi yazının sonunda liste halinde verilmiştir.

6 Listede dilci Ahmet Cevat Emre’nin, tarihçi Yusuf Akçura’nın, İttihat Terakki’nin Cenevre hizbinin önderlerinden Ali Fahri’nin, Ermeni Tehciri yüzünden tâkibata uğrayan Ankara Valisi Dr. Reşit’in adları dikkat çekmektedir. Liste yer alanların çoğunluğu ise askerlik mesleğine devam etmiştir.

7 Ali Fahri, *Emel Yolunda...*, s. 68.

8 Ali Fahri, *Emel Yolunda...*, s. 72.

9 Bu “aff-ı şahâne”yi tâkiben kapı önünde sürgünler toplu halde resim çektirmişlerdir. O resim bu yazıda görülen toplu resimdir. (bkz. Resim 3)

Resim 2: "Fotoğraf makinesi karşısında bulunduk" grubun sağında, koyu elbiseli olan Halil Sırrı Bey

Sırrı Efendi, Trablusgarb'daki "serbestliğinde", tıpkı diğer sürgünler gibi kendisine burada bir hayat kurmaya girişir. Burada Ayşe adında bir Arapla evlenir. 15 Teşrinievvel 1315 (15 Ekim 1899) günü Trablusgarb Merkez Bidayet Mahkemesi Kalemî mülâzımlığına atanır. Bir yıl kadar sonra, 9 Eylül 1900 tarihinde aynı mahkemede 300 kuruş aylıkla zabıt kâtipliğine terfi etmiştir. Yine yaklaşık bir yıl sonra, 12 Ağustos 1901'de, bu kez aynı mahkemenin "Azâ Mülâzımlığı"na seçilir. Bu arada 1905 senesinde ilk çocuğu amcam Cahit doğar (kundura tâmircisiydi, 1967'de Ankara'da öldü)¹⁰. Uzunca bir süre mahkemede "Azâ Mülâzımı" olarak görev yapan dedem, 31 Mart 1905'te aynı mahkemede 540 kuruş maaşla "Müstantik" (sorgu yargıcı) olur. 22 Kasım 1906'da ise yeniden 270 kuruş aylıkla "Azâ Mülâzımlığı"na iade edilir. Bu rütbe tenzilinin nedeni bilinmiyor. Rütbe tenziline uğrar ama buna karşın yeni bir mutlulukla da yüzleşir: 1907 senesinde ikinci çocuğu amcam İbrahim Nuri doğmuştur (Sağlık Müdürlüğü Başkâtibi idi, 1981'de Bolu'da öldü). 12 Ağustos 1908'e kadar bu görevde

10 Cahit amcam, çok ilginç biriydi. Çorum'dayken dedemin istemediği bir evlilik yaptığı için dedemle arası bozulmuştu. Bunun üzerine dedeme çok bağlı olan Cahit amcamın akıl sağlığı yavaş yavaş kötüye gitti. Sonunda tek başına, kucağında bezden bebeğiyle gezen biri haline gelmişti. Sinemaya gider, bu yapma bebeğine de bilet alırdı. Bir gün bebeğiyle tren yolunu izleyerek Adana'ya gidip geldiği de anlatılır.

Resim 3: en sağda, şemsiyeli olan Halil Sırrı Bey

devam etmiştir. O arada ilk karısı Ayşe ölmüştür. Ayşe'nin ölümüyle gelen elem, 1908 "Temmuz İhtilâli"nin sevinciyle bir nebze olsun dinecektir. Geri dönüş, esaretten hürriyete avdet başlayacak, uzun bir ayrılıktan sonra sevdiklerine kavuşacaktır. Adliye Sicili'nde "12 Ağustos 324'de istifa etmiştir" yazılıdır. Hürriyet'in ilânıyla öksüz iki çocuğuyla birlikte İstanbul'a döner. İstanbul'da yeni bir hayat kurmaya giriştiğinde, ilk işi yeniden evlenmek olur. Dayısı Mustafa Efendi'nin ve Fatih'in ebesi Hürmüz Hanım'ın kızı 1889 doğumlu Fevziye ile, yani babaannemle evlenir. "Hürriyet'in ilânı" dedemin hayatında yeni bir sayfa açarken karısı Fevziye Hanım'ın hayatında başka türden izler bırakmıştır. Babaannemin anlattığına göre, piyano dersi almak için bir Rum hanımın evine rutin gidişleri, "Hürriyet ilân edildi, askerler sokaklarda kadınları öpüyorlarmış"! söylentileri üzerine kesilir¹¹. İlk oğluna adını verdiği Ali Suavi, babaannemin okula giderken papağanıyla dikkat çeken ve 80'lerinde bile çocukça bir eğlence ve heyecanla anlattığı köşkünün önünden geçtiği Yedi-Sekiz Hasan Paşa'nın sopasıyla can vermişti. Dedem "Abdülhamid zulmü" ile sürgün hayatı yaşarken onlar

11 Babaannem okur-yazar bir kadındı. Osmanlı devrinin okumuş ender kadınlarından biriydi. Bu imkânı Abdülhamid sayesinde elde ettiğini teslim etmek gerek! 1905-1906 yıllarında İstanbul Darülmuallemi (Öğretmen Okulu) Rüşdiye, yani orta kısmını bitirmiş; 1909 yılında da yüksek kısmın ikinci sınıfından okulu bırakmıştır. Bu bırakışın nedeni evlenmesi olmalı...

Fatih yangınından sonra taşındıkları Beşiktaş'taki mutfaksız evlerinde Yıldız sarayında pişen yemekle karın doyurmaktaydı. O yüzden babaannem Abdülhamid'i pek severdi ama Cumhuriyet döneminin yılmaz devletçilerindendi de... Ölümünde bavulundan İsmet Paşa'nın resmi ve CHP bayrağı çıkmıştı. CHP'nin seçim konvoylarına karşı balkona çıkarak, "Ya ya ya, şa şa şa İsmet paşa çok yaşa" diye beni bağırttığını çok iyi hatırlarım. Bu nasıl açıklanır, bilemem ama Osmanlı'dan beri "devletli" olan bu memur ve okumuş kesimin Cumhuriyet döneminde de "devletçi" olmalarına pek şaşmamak gerek!

Halil Sırrı Trablusgarb'dan döner dönmez, yeniden açılan Meclis-i Mebusan'da 500 kuruş maaşla güvenlik amirliğine, "Polis 3. Sınıf Komiserliği"ne atanmıştır. İttihat-Terakki yönetiminin bu ilk "kahramanlarını" kollamaları ve onları kritik yerlere yerleştirmeleri doğaldır. Ancak Halil Sırrı, kendi devirlerinin geçtiğini, kendilerinden genç subayların iktidar ve kudret sahibi olduğunu anlamıştır. Artık Cemiyet içinde hiçbir önemleri kalmamıştır. Tıpkı II. Abdülhamid'e karşı başkaldırı bayrağını taşımış sivillerin başında yer alan Ahmed Rıza Bey gibi, çoğu sivil bu Jön-türk kuşağı prestijli görünen ama etkisi son derecede sınırlı mevkilere yerleştirilmiş, iktidar mevkilerini ise çoğu asker militarist ve jakoben bu yeni kadro almıştır. Bu yeni kadronun hırsı, zayıf İmparatorluğu yenilgiyle sonuçlanacak bir savaşa sürükleyecektir. Halil Sırrı, bu ihtiraslı, bol komplolu ve siyasî cinayetli iktidar alanında figüran bir oyuncu olmak istemeyecektir¹². Muhtemel çekişmeler sonucunda 1 Ağustos 1909'da tensikata uğrar ve "Dersaadet Polis komiser Muavinliği"ne getirilir. İlginç biçimde maaşı 600 kuruşa çıkmış ama rütbesi düşürülmüştür! Edilginleştirilmek istendiği açıktır. Daha fazla dayanamaz ve 11 Ekim 1909'da istifa eder ve Adliye teşkilâtına dönerek İstanbul'dan olabildiğince uzak bir yere tayinini ister. Bu isteği geri çevrilmez (belki de hükümet, İstanbul'da başlarına dert olacağına uzakta bulunmasını tercih etmişti) ve 1200 kuruş aylıkla "Beyrut Bidayet Mahkemesi Sermüstantikliğine" atanır. Dedemin Arap vilâyetlerindeki hayatı, bundan sonra Osmanlı'nın bu vilâyetlerdeki hayatı kadar sürecektir. Suriye'ye atanmasında, uzun süre Trablusgarb vilâyetinde çalışmasının ve her halde bu nedenle Arapçaya bîhakkın vakıf olmasının etkisi olmalıdır. 24 Kasım 1909'da işe başlar. Burada dört yıl kalacaktır. Bu vesileyle Kız Muallim Mektebi'ni bırakan babaannem de ilk kez İstanbul dışına çıkmış olacaktır. Beyrut'un zenginliği ve görkemi her ikisini de etkileyecektir. Babaannemin bana anlattığına göre "İstanbul'da daha atlı tramvay varken, Beyrut'da elektrikli tramvay çalışmaktadır!" Cahit amcam eğitime buradaki Fransız Mektebi'nde başlar. 1912 yılında babaannemin ilk çocuğu,

12 Dedem muhtemelen tahtından indirmek için ve belki de sonunda padişahın canından bile olabileceği bir ihtilâlin peşinde gizli örgüt kurdukları Abdülhamid'in kendilerini sadece sürgün etmekle yetinmesi ve sürgünde de kısmî bir aflla serbest bırakması ile, bu yeni İttihatçı kuşağın işe başlar başlamaz en küçük bir acıma ve hoşgörü olmaksızın kirli cinayetlerle iktidarını pekiştirmeye çalışmasını kıyaslamıştı. Bu onun pek hoşlandığı ve içinde rol almak isteyeceği bir durum olmasa gerekti.

üçüncü amcam Ali Suavi burada doğacaktır (deniz astsubayıydı, 1954 yılında Antalya-Elmalı'da öldü). Dedem Halil Sırrı, ilk kuşak Jön-Türklere duyduğu özlemi adeta çocuğuna verdiği isimle yansıtmaktadır. Daha sonra bu isim genç yaşında (42 yaşında) ölen amcamın hatırasına, "Ali'siz" biçimiyle bana kalmıştır. Dedem bu zengin ve eğlenceli şehirde zevk ve sefa aleminin bütün duraklarını dolaşmaktadır. Keyfine düşkündür ve çapkınlığıyla meşhurdur. Babaannemin buna göz yumaktan başka elinden birşey gelmeyecektir. 13 Ağustos 1913'te görev yeri değiştirilir ve 28 Ağustos 1913 tarihinde 1000 kuruş maaşla atandığı "Kudüs-i Şerif Bidayet Mahkemesi Birinci Müstantikliği" görevine başlar. Zengin ve eğlenceli bir şehirden dingin ve uhrevî bir şehre nakl-i mekân eylemek dedemi duraklatmış mıdır acaba? 1 Mart 1914 tarihinde, daha Kudüs hayatına tam intibak etmemişken, maaşı 800 kuruşa düşürülerek "Hisnü'l-Ekrad Müstantikliği"ne tayin edilir. Sicil dosyasındaki tayin gerekçesinde,

Bir takım münasebetsiz ahval ile mücazatından... diğer bir mahalle nefy ve tahvili, Kudüs'de Dördüncü Ordu Kumandanlığı'ndan varid olan şifre üzerine..¹³.

diye yazılıdır. Pek rahat durmadığı anlaşılmaktadır. Rüşvet almadığı ve suiistimal yapmadığı açıktır. Dürüstlüğü ile ün salmıştır, lâkin çapkınlığı başına belâdır. Bu arada I. Dünya Savaşı başlamış ve ihtiyat zâbiti (yedek subay) olarak silah altına alınmıştır:

...bu sırada efrâd-ı muallimden (?) olması hasebiyle silah altına alınarak Kudüs Divan-ı Harb-i Örfisi Hey'et-i Tahkikiyesi'nde olduğundan mahall-i me'muriyetine azimetinin gayr-i caiz olduğu Harbiye Nezâreti Ordu Dairesi İkmal Şubesi'nden yazılan 10 Mayıs 1331 tarihli ve 123/79 numaralı tezkereden anlaşılmakla şerh verildiği..¹⁴.

bildirilerek "ordu malı" olur. Bu bilgiye göre 1915 yılının bahar aylarından Eylül ayına kadar Kudüs Sıkıyönetim Mahkemesi'nde çalıştığı anlaşıyor. Bu sıralarda Kudüs'te ayrılıkçı Arap örgütlerinin ve Yahudi-Siyonist yeraltı teşkilâtının faal olduğu bilinmektedir. 23. Tümen, kıyı jandarması ve 8. ve 12. Kolordu karargâhları dışında 4. Ordu'nun kalan birlikleri kâmilten diğer cephelere takviye olarak gönderildiğinden bu örgütlerin faaliyetleri karşısında ciddi bir sıkıntının varlığı bilinmektedir. O nedenle 4. Ordu Komutanlığı asayiş işlerine öncelik vermişti. Cephe gerisini emniyete almak, sağlam yapılı bir bölge haline getirmek için 4. Ordu Komutanlığı tahkikâta girişmişti.

13 Adalet Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğü (ABPGM) Sic. Dos./1094.

14 ABPGM, Sic. Dos./1094.

Bu bakımdan dedemin silah altına alınır alınmaz, deneyimli bir sorgu yargıçtı olarak Kudüs'teki Sıkıyönetim Mahkemesi emrine verilmesi tesadüf değildir. 1915 olayları sonucunda infaz edilmiş 34 idam, gıyaben verilmiş 55 idam ve 5 kalebentlik hükmü vardı¹⁵. Ne yazık ki, bu idamlarda Arap düşünce hayatının kaymak tabakasını oluşturan birçok entelektüel de heba olup gitmiştir. Bu idamların ardından Arap gizli faaliyeti neredeyse bıçak gibi kesilince, dedemin de Kudüs Divan-ı Harb'inde işi kalmamış olsa gerektir. Buna bağlı olarak harekâtın gelişmesiyle Baalbek'deki 13. Depo Alayı emrine verilmiştir. Yine sicilindeki bir notta

Mümaileyh... 17 Teşrinisâni 331 [17 Kasım 1915] tarihinde talimgâha sevk edilmiş ve 14 Eylül 333 [14 Eylül 1917] tarihinde ihtiyat zabıt vekilliğiyle terhis icra kılınmıştır

yazıyor. Şu tâlihe bakın ki, Harbiye'de kendisinden sonra gelen devrelere mensup Cemal Paşa, hatta Enver Paşa gibi komutanların yönettiği orduda, şimdi sadece asteğmen rütbesiyle, zâbitan sınıfının en alt mevkiinde görev yapmaktadır. Üstelik kendisinin başlangıcında birinci derecede roller üstlendiği bir Cemiyet'in mutlak iktidarı döneminde!... Ancak Baalbek'deki günlerin güzel geçtiği anlaşılıyor. Nuri amcam, buradaki Roma döneminden kalma görkemli ören yerini ve meşhur Baalbek kaplıcalarını anlata anlata bitiremezdi. Babaannemin en büyük oğlu Suavi de burada Türkçeyi tamamen unutup Arapça konuşmaya başlamıştı.

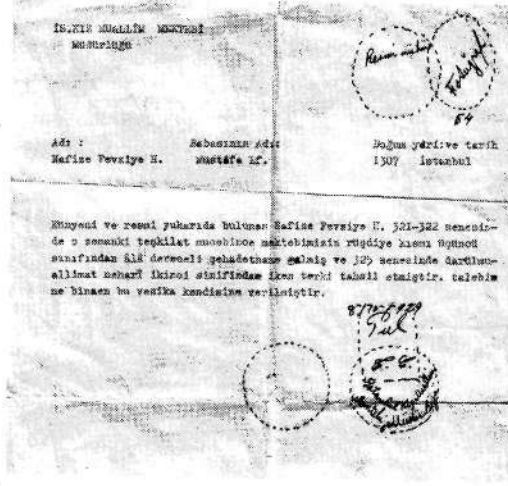
O arada, 1914'de Halil Sırrı ikinci bir evlilik yapmıştır. Babaannemin üstüne Şadiye adında genç bir Arap kıızıyla evlenmiştir. Babaannemin bunu hazmetmesi hiç kolay olmayacaktır. 1915'de Şadiye'nin ilk erkek çocuğu doğar, adını Hüseyin Haydar koyarlar. Halil Sırrı Efendi 1 Ocak 1917 tarihi itibarıyla, bu kez yine Suriye Vilâyeti dahilinde 1000 kuruş maaşla “Sur Bidayet Mahkemesi Müdde-i Umumiği”ne atanır. Savcılığa terfi etmiş, ancak “ihtiyat zâbiti olarak askerde bulunduğu” görevine başlayamamıştır. 12 Kasım 1917 tarihinde işbaşı yaptığı halde yedek subaylığı devam etmektedir. Eylül'de terhis edildiği halde, İngiliz genel harekâtı karşısında yeniden silah altında tutulduğu anlaşılıyor. O sıralarda, 1917 yılı içinde, Baalbek'de babaannemin ikinci oğlu Mustafa Halit (levazım albayıydı, 1975'de Ankara'da öldü) ve Şadiye Anne'nin ilk kızı Ümmügülsüm Hayat (ev hanımıydı, 1997'de öldü) doğmuşlardır. Genel İngiliz saldırısı sırasında yaralanan dedem, savaşın sona ermesi ve savaş sonrası belirsizliğin devam etmesi üzerine ailesini trenle Geyve'deki bir çiftlik evine naklede.

15 Bkz. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, IV. Cilt, I. Kısım: Sina-Filistin Cephesi, Harbin Başlangıcından İkinci Gazze Muharebeleri Sonuna Kadar*. Genclik Kurumu Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara: 1979, ss. 689-95.

Burada Şadiye'nin sıkıntısı büyük olur; babaannem, dedemin yokluğunda, tek kelime Türkçe bilmeyen ve etrafta hiçbir akrabası, eşi-dostu bulunmayan bu genç kadına, üzerine kuma gelmesinin öfkesiyle zor günler geçirir. Ancak o da zamanla durumu kabullenecek ve bu iyi kadınla güzel bir dostluk kuracaktır. Babaannem, Şadiye Anne'ye "ortağım" derdi. Şadiye Anne de 1954 yılında ölürken çocuklarını babaanneme emanet etmiş ve onu anneleri bilmelerini öğütlemişti. Şadiye Anne'den kalan bir diğer hâtrâ, onun dadısı olan ve aile içinde Arap Ayşe Anne dediğimiz

zenci bir kadındır. Arap Ayşe Anne, hem Şadiye'nin hem de Fevziye'nin çocuklarına dadılık etmiştir. Hatırladığım bir diğer kişi Ayşe Anne'nin kocası Nâsır Baba'dır. Nâsır Baba ile Ayşe Anne'nin nerede ve ne zaman evlendiğini bilemiyorum, tek bildiğim Nâsır'ın meşhur Vagon Lee şirketinden emekli olduğu ve Ayşe Anne'nin yaptığı Arap yemekleridir. Nâsır ve Ayşe 1960'lı yıllarda veya 1970'lerin başında ölmüşlerdir.

Dedem 1918'in 26 Mart'ında 1000 kuruş maaşla Lübnan'daki "Trablus Bidayet Mahkemesi Azâlığı"na atanmıştır. Ancak, yine sicilde yazdığı üzere, işgal nedeniyle İstanbul'a gelip işgal altındaki mahallerdeki Adliye memurlarının haklarının korunmasına ilişkin karar gereğince, tam maaşını almıştır. Muhtemelen Yıldırım ordularının çekilme harekâtı sonrasında İstanbul'a gelmiş olmalıdır. 28 Ocak 1919'a kadar İstanbul'da oturup Trablusşam'daki kadrosu tertibinden maaşını almaya devam eder ve bu tarihte 1000 kuruş maaşla "Keskin Müdde-i Umumîsi" olarak tayin edilir. Bu tayinle birlikte Halil Sırrı Bey Keskin'e gider ancak aile bir süre daha İstanbul'da kalır. 1920'de, babaannemin üçüncü oğlu Turhan İstanbul'da doğmuştur (İstanbul'da terziydi, 1984'de İstanbul'da öldü)¹⁶. Bu Turhan adı, dedemin bir ara Türkçülüğe gönül verdiğine işaret eder mi? bilinmez. Gerçi Yusuf Akçura ile arasının çok iyi olduğu anlatılır. Akçura öldükten sonra oğlu, zaman zaman "baba yadigârı" dedemi arayıp hatırlarını sorarmış. Turhan amcamın doğumundan sonra aile Keskin'e göç eder.

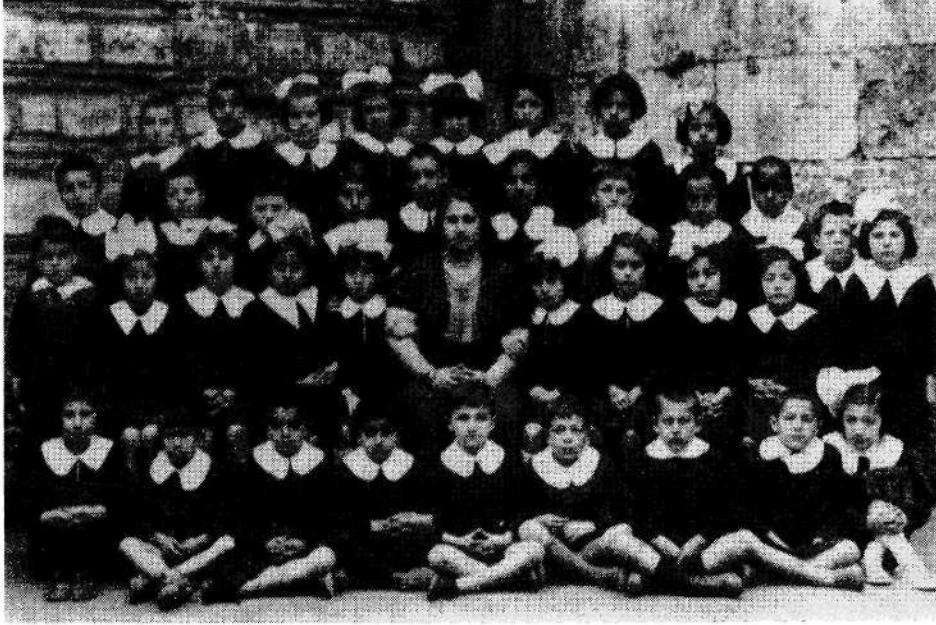
Resim 4: Nafise Fevziye Hanım'ın şahadetname örneği

16 Türkiye'nin ilk toptan kesim yapan terzilerindendi. Çarşıkapı'da küçük bir dükkanı vardı, ama dükkan vızır vızır çalışırdı. Onun yanında yetişen çırağların çoğu, Türkiye'nin önemli konfeksiyoncuları olmuştur. Amcam ise yoksulluk içinde hayata veda etmiştir.

Dedem İstiklâl Harbi yıllarını Keskin’de geçirmiştir. Ankara’ya bu kadar yakın olup, aralarında arkadaşları olan “Millî Mücadele” kadrosuyla ilişki kurmayı ilginçtir. Hukukla uzaktan yakından ilgisi olmayan Kılıç Ali’nin, Kel Ali’nin İstiklâl mahkemelerinde hâkimlik yapıp idam cezaları kestiği bir devirde, semere tahsil edebileceği dönemde bile İttihat ve Terakki iktidarına sırt çevirip kendini unutturmuş dedemin bu çevreden uzak duruşu biraz anlaşılabilir. Tabii o yüzden de Kılıç Ali’nin oğlu Altemur Kılıç’lar Cumhuriyet nomenklaturasının önde gelen aktörleri olurken, Halil Sırrı Bey’in çocukları birer küçük memur veya asker olarak yaşayıp gitmişlerdir. Devletten kopamadılar, zira başka çalacak kapıları, yapacak işleri, üzerinde çalışacak toprakları yahut kira toplayacak akarları yoktu ama yukarılara da çıkamadılar, çünkü babaları iktidar çevresinden hep uzak durmuş, oradan bir beklentiyle nimet-külfet ilişkisine hiç girmemişti. Bu yüzden “orta halli” bir ailenin imkânları neyi sunuyorsa hayatta o kadar ileri gidebildiler.

Keskin’de 1921’de Şadiye Anne’nin ikinci kızı Hatice Avniye (banka memurluğundan emeklidir, Allah uzun ömür versin, Ankara’da hayattadır) ve 1922’de babaannemin dördüncü oğlu Nahit doğmuştur (İstanbul Belediyesi İETT işletmesi elektrik başsürveyanlığından emekliydi, 1997’de İstanbul’da ölmüştür). O arada da savaş sona ermiş ve dedemin 28 Mart 1923’de yine tayini çıkmıştır. Bu sefer vazife mahalli, 1400 kuruş maaşla terfien Hüseyinabad, yani Çorum’un Alaca’sıdır. 28 Nisan 1923’de “Hüseyinabad Bidayet Mahkemesi Hâkimi” ünvanıyla göreve başlayan dedemin maaşı, aynı görevde iken, aynı yılın kasımında 2500 kuruşa yükseltilir. Ancak aile yine geriden gelmiştir. 1924 yılı içinde Keskin’de babaannemin beşinci oğlu Hamit (MİT’ten emekli olmuştur, 1993’de Turgut Özal’la aynı gün Ankara’da öldü)¹⁷ ve Şadiye Anne’nin üçüncü kızı Ülfet (elan Ankara’da hayattadır, Allah uzun ömür versin) doğmuştur. Dedem Alaca’dan, kadrosu kaldırılmış ve yine 2500 kuruş maaşla 1 Mayıs 1924’de “İskilip Mahkeme-i Asliye Azâlığı”na tayin edilmiştir. Aile de Keskin’den doğrudan doğruya İskilip’e naklolur. Halil Sırrı 14 Mayıs 1927’de yine İskilip’te “Ceza

17 Hamit amcam da ilginç bir kişiliktir. 1940’lı yıllarda Trabzon’dan Erzurum’a kamyonla tenekelere doldurulmuş gaz ticareti yapardı. Bir ara Diyarbakır’da sinema işletmeciliği bile yapmıştır. Diyarbakır’a sinema makinesini getiren kişidir. Müteşebbis bir ruhu olduğu açıktır ama ticaret hayatında başarılı olamamış, o hayatın gerektirdiği kıvraklığı ve acımasızlığı bir türlü becerememiştir. O yüzden iflas edip memuriyete girmiştir. 1950’li yıllarda CHP muhalefetteyken şedid bir CIIP’liydi. Kamyonuyla CIIP kongrelerine adam bile taşıdığı olmuştur. İflasının nedenlerinden biri de bu olabilir. Babam da onunla çok dolanmıştı. Babamın CIIP’liliğinin tohumlarını da o atmış olmalıdır. Babam Orman Bölge Şefi iken CHP’ye alenen bağış yapan ender kişilerden biriydi. Aynı zamanda sevilen ve dürüst biri olduğu için yerel DP teşkilâtlarının hisşına uğrayıp sürülmeyen ender kişilerden de biri olmuştur. Ancak ne gariptir ki tüm muhalifliğine karşın DP döneminde sürgün yaşamayan babam, 27 Mayıs’ın ardından Akçakoca’dan Beyşehir’e sürülmüştür. O da kısa bir süre sonra istifa edip Ankara’da banka memurluğuna geçmiştir.

Resim 5: İsmail Doğan Bey'in ilkokul yılları (en önde sağdan ikinci)

Hakimliği" ne atanır. Şadiye Hanım'ın en küçük kızı Mübeccel de 1927 yılında İskilip'te doğmuştur (Ankara'da hayattadır, Allah uzun ömür versin). Dedemin üç yıl süren İskilip yılları 27 Ocak 1929'da sona erer. Bu kez "Gerede İcra Hakimliği"ne atanmış ama 3 Mart'ta işe başlayabilmiştir. Gittikçe büyüyen bir aileyi toparlayıp bir yerden bir yere nakletmek oldukça zorlaşmış olmalıdır. Aynı yılın Ekiminde ise "Gerede Ceza Hakimi" olur. O arada, 1930 yılında, babaannemin altıncı ve son çocuğu, ailenin en küçüğü İsmail Doğan, yani babam doğar (banka memurluğundan emekli oldu, 1999 yılında Ankara'da ölmüştür). 1931 yılının Ekiminde, Halil Sırrı Bey, otuz iki yıllık Adliye hayatına son verir ve emekliliğini ister. Emeklilik işlemleri için gittiği Ankara'da Adliye Vekâleti'nin bir kaleminde beklerken, bakan imzasına sunulan evrakında adı bakanın dikkatini çeker ve bakan dedemi yanına çağırır. Bakan Yusuf Kemal Tengirşenk dedemi heyecan ve sevgiyle "Vay Halil Hoca" diye karşılar. Bakanın karşısında kendisini unutturmuş, İttihatçılığın ilk neferlerinden biri durmaktadır. Emekli olmasını engellemek ister, daha iyi vazifeler teklif eder, fakat dedem kabul etmez. Ankara'dan Gerede'ye dönüşünde elinde sadece emeklilik cüzdanı ve avukatlık yapmasına müsaade edecek "Avukat Ruhsatnamesi" vardır. Aileye bir göç yolu daha gözükmiştir. Beyrut'tan başlayıp İç Anadolu'da batıya doğru bir yay çizen göç yolu, başlangıç noktasına yani İstanbul'a en yakın noktasında, Bolu'da duraklamaktadır.

1931'den itibaren dedem Bolu'da avukatlık yapmaya başlar. Geniş Aydın ailesinin nüfus kütüğünün son durağı da burasıdır. Değiştirenler hariç, hepimizin nüfusu hâlâ bu yüzden Bolu'dadır. O arada babaannem kendi çocuklarıyla İstanbul'a döner. Babamlar Soğukçeşme Sokağı'nda, bugün restore edilen evlerin birinde kirada oturmuşlardır, babamın çocukluğu Topkapı Sarayı'nın duvarları üzerinde oynamakla geçmişti. Gittiği ilkokul da o duvarın dibindeydi (galiba "İkinci İlkokul"). Dedem ise Şadiye Anne ve onun çocuklarıyla kalmıştır. Yetişkin hale gelmiş olan erkek çocuklar Bolu'da çalışmaya başlarlar. Nuri amcam Sağlık Bakanlığı emrinde, Haydar amcam ise Orman Genel Müdürlüğü emrinde Bolu Orman Okulu'nda memurdur. Babam on altı yaşında okumak için İstanbul'dan Bolu'ya geldiğinde bu okula girecektir. Dedem, Bolu'da on yıla yakın bir süre çalışmıştır. Bolu günlerinden itibaren aile parçalanmıştır. Bir süre sonra, dedemin hastalığı ilerleyince, Şadiye Anne, çocukları ve dedem Ankara'ya taşınmışlar; dedem 1946 yılının güzünde burada hayata veda etmiştir. Dedemin öldüğü ev Hamamönü'nde eski bir Ankara eviydi. İmparatorluğun son yıllarında fırtınalı bir hayat yaşayan kuşağın öncü ve parlak mensuplarından biri, II. Meşrutiyet'in iktidar savaşlarına ve Cumhuriyet'in kurucu nomenklaturasına bulaşmadan, kendisini unutturarak yaşamış ve İmparatorluğun başkentinde başlayan bu hayat, Cumhuriyetin başkentinde sona ermiştir. Dedem ölünce, Cebeci Asrı Mezarlığı'na gömüldü. Bu naiv kuşağın çok genç yaşında zindan ve sürgün görmüş temsilcilerinin pek çoğu, silinip gittiler. Bunda hem naivliklerinin hem de zindan ve sürgünde pişerek siyasetle iktidar arasındaki kirliliği görmüş olmalarının rolü vardır. Yusuf Akçura, bu kuşağı şu sözleriyle betimliyor¹⁸:

Abdülhamid'in otoriter idaresi memlekete hâkim iken İttihat ve Terakki Fırkası'na girerek o idareye karşı koyanların, hiç olmazsa bir kısmı [dedemin bu kısımda olduğuna şüphe yoktur], samimî ve idealist Genç Türklerden meydana geliyordu. Lâkin bu gençler, memleketin geçmiş ve gelecekteki durumuna, Avrupa'nın tutum ve gayelerine hakkiyle vakıf değildiler. Kendi memleketlerinde gördükleri sıkıntı ile pek az tanıdıkları garp memleketleri durumunu kabataslak kıyaslayarak, garbın bütün başarılarını rejimlerinin şeklinden çıkmış inancına kapılıyorlar ve çok sevdiikleri memleketlerine de aynı usulün tatbiki halinde refah ve saadete, itibar ve kudrete kavuşulacağına iman ediyorlardı. Genç Türklerin mahut bilgileri, şahsî siyaset sahasından pek ileri gidememişti: Ecnebi memleketlerinde çıkan Genç Türk neşriyatı mütalaa olunursa, bu fırkanın iktisadî, millî ve kültürel mes'elelere ne kadar az yer ayırmış olduklarını ve bu mes'elelerde görüşlerinin ne derecelerde basit olduğu hayretle müşahade olunur. Bu böyle olmakla beraber, Genç Türklük hareketinin memleketimizde bir ileri hareket olduğuna şüphe edilemez....

18 Akçura, "Önsöz"..., ss. 7-8.

Ölümünün ardından Sayıştay onayıyla Bolu Maliyesince, dedemin iki karısına 828'er kuruştan ve evli ve yetişkin olmayan iki çocuğuna da (babama ve Mübeccel Halama) 16 lira 56'şar kuruştan toplam 49 lira 60 kuruş yetim aylığı bağlanmıştır. O sırada hayattaki iki karısına da maaş bağlandığı görülüyor. Çünkü Medenî Kanun çıktığında, iki hanımı da dedemin resmi karılarıydılar ve bu durum yeni halde de devam etti.

21. yüzyıla girdiğimiz halde, 19. yüzyılın ikinci yarısında cereyan etmiş olaylarla ve insanlarla temasım, onlarla benim aramdaki kuşak aracılığıyla devam ediyor. Hatta o yılları yaşamış kişilerden -örneğin babaannemden- doğrudan da çok şeyler dinledim. Benim gibi pek çok kişinin de bu türden tecrübesi bulunuyor. Bizler, bir İmparatorluğun çöküşü ve yerine bir Cumhuriyetin kurulduğu yıllarla teması, bu aracılıkla hâlâ koruyan son kuşağız ve bu temasın ürünlerini bu tür vesilelerle yansıtmak zorundayız. Yoksa kuru tarihsel belgeleri, ete-kemiğe bürüyecek sözlü bilgi yitip gidecek, geriye de kuru ve yabancılaştırıcı bir tarih yazımı kalacak!

“ŞEREF KURBANLARI”NIN LİSTESİ¹⁹

Karacı Subaylar

- 1) Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Birinci Şubesinde memur Topçu erkân-ı harb yüzbaşılardan Silistreli Hamdi bin Süleyman Efendi (*sonra* Birinci Ordu Birinci Şubesinde binbaşı)
- 2) Mekteb-i İdâdi-i Harbî makine müsellesât muallim muavini mülâzım-ı evvel Kâmil Efendi (*sonra* Kolağası, muallimdir)
- 3) Selimiye'de seyyar Topçu Beşinci Alayı miralayı yaveri mülâzım-ı evvel Hilmi bin Ali Efendi (*sonra* Kolağası, Trablusgarb'dadır)
- 4) Erkân-ı Harbiye mülâzımlarından Kazanlı M. Yusuf Akçurin Efendi (Harbiye ve Mülkiye'de tarih-i siyâsî muallim-i sânisî, *tarih profesörü Yusuf Akçura*)
- 5) Seyyar Topçu mülâzımlarından Berkofçalı Ali Rıza bin Hacı İsmail Efendi (vefat etti)
- 6) Topçu mülâzım sınıfından Koskalkı Emin bin Hayrı Efendi
- 7) Erkân-ı Harb mülâzımlarından Ferid bin Reşid Efendi (*sonra* Kütahya mebusu)
- 8) Selimiye Kışlası'nda Hassa Topçu Beşinci Alayı Altıncı Bölük mülâzım-ı evveli Ali Kemal bin Atâ Efendi
- 9) Süvari mülâzım-ı sânisî Hasan Fehmi Efendi (*sonra* yüzbaşı)
- 10) Süvari mülâzım-ı sânisî Mehmet Bahaeddin Efendi

¹⁹ Liste Ali Fahrî'den aynen alınmıştır (bkz. *Emel Yolunda...*, ss.58-65). İtalik yazılmış olanlar, Feridun Kandemir'in kitabından da yararlanarak benim eklediğim bilgilerdir. Bkz. Feridun Kandemir, *Jön Türklerin Zindan Hatıraları*, Muhit Yayınları, İstanbul: 1975, ss. 106-8.

11) Piyade Dokuzuncu Alay Birinci Taburu Kâtip muavini Rodoslu Ahmed Refik bin İbrahim Efendi Bey (Trablusgarb'da vefat etti)

Deniz Subayları

1) Bahriye Binbaşlarından Mehmed Bey (bunun rütbesi alınmamıştı ve Trablusgarb'da ancak bir ay kadar durarak İstanbul'a alındı)

2) Bahriye erkân-ı harb mülâzımı Ferid Reşid Efendi (*daha sonra Varşova Büyükelçisi*)

3) Bahriye makine resimhânesinden mülâzım Haydar bin Mehmed Şükrü Efendi

4) Bahriye mülâzım-ı sânilerinden Edirneli Mehmet Sami bin Hacı Hulusi Efendi (*sonra Fizan mutasarrıfı, eski Ankara milletvekili ve Halk Fırkası müfettişi*)

5) Bahriye Fen Komisyonu azâsından mülâzım-ı evvel Rıza bin Şakir Efendi (*sonra Kolağası ve Ceride-i Bahriye muharrirlerinden*)

6) Bahriye mülâzım-ı sânilerinden Mesudiye fırkateyn-i Hümâyunu'nda Mahmudağa Çeşmeli Safvet bin Tevfik Efendi (*sonra yüzbaşı ve Ceride-i Bahriye muharrirlerinden*)

7) Bahriye Silâhendaz Taburu'nda Korvet kâtipi Mahmudağa Çeşmeli Ali bin Tevfik Efendi (*sonra kâtip kolağası ve Ceride-i Bahriye muharrirlerinden*)

8) Bahriye Korvet kâtiblerinden Kasımpaşalı Fahri bin Ali Efendi (*sonra Kâtip kolağası, Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Üçüncü Şube Başkâtibi, İttihat Terakki'nin Cenevre hizbinin önemli adamı Ali Fahri Bey*)

9) Bahriye Torpido resimhanesinden mülâzım-ı evvel Çarkçı Ahmed Hayri Efendi (*sonra kolağası, Bahriye Fabrikalar Mektebi ders nâzırı*)

10) Bahriye Torpido mülâzım-ı evvelerinden Mehmed Behçet bin Şükrü Efendi (*sonra yüzbaşı*)

11) Hıfzırahman zırhlısında mülâzım-ı sâni Sâdık bin Mehmed Efendi (*sonra yüzbaşı*)

12) Tersane resimhânesinde mülâzım-ı evvel Trabzonlu Osman bin Hasan Efendi (*sonra yüzbaşı*)

13) Bahriye mülâzımlarından Kıbrıslı Muhiddin Efendi (bunun da rütbesi alınmamıştı; bir müddet sonra İzmir'deki vapurların birine tayin edilerek Trablus'dan gitti. Ruhen ve dimağen bir dervişe benzerdi)

Asker Tıp Doktorları

1) Haydarpaşa Hastanesi Tabib Yüzbaşlarından Cevdet Osman Efendi (Trablusgarb Fırkasındadır)

2) Guraba-yı Müslimîn Hastanesi etubbasından Çarşanbalı Yüzbaşı Süleyman Emin Efendi (*sonra kolağası ve Haydarpaşa Hastane'sinde memur olup, bilâhare müsabaka imtihanında kazanarak Almanya'ya tahsile gidecek doktorlar meyanında bulunmaktadır*)

3) Altıncı Ordu etibbasından Yüzbaşı Halil Kadri bin Mustafa Efendi (Fizan karibinde Şâtî nam mahalde vefat etti)

4) Bahriye Tabib Yüzbaşısı Hamid bin Hüsnü Efendi

5) Haydarpaşa Hastanesi'nde Tabib Yüzbaşı Mehmed Reşid bin Osman Efendi (*sonra Humus Mutasarrıfı, sonradan Ankara Valisi olmuş, Nemrut Mustafa divânının tâkibi üzerine intihar etmiş olan Dr. Reşid*)

Dış İşleri (Hariciye Nezareti) memurları

1) Hariciye Mektubî Kaleminden Ömer Adil bin Mehmed Şevki Efendi

2) Umûr-ı Şehbenderî [*Konsolosluk İşleri*] Kaleminden Hasan Fehmi bin Midhat Efendi (Zaimzâde. Sonra Mısır Fevkalâde Komiserliği Başkâtibi)

Veterinerler

1) Mülkiye Baytar 'Tibbiyesi'nden mezun Kazanlı Abdullah Efendi

Hukukçular

1) Hukuk mezunlarından Mirahor Şeyhizâde Vahî Efendi (Şeyh Necmeddin Efendi'nin biraderi)

Şeyhler

1) Mirahor Tekkesi Şeyhi Hasan Necmeddin Efendi (İskenderiye'de vefat etti)

Mühendishane (Teknik Üniversite) öğrencileri

1) Mühendishâne-i Harbiye ikinci sınıfından Yeniköylü Hulusi Süleyman Efendi

2) Mühendishâne-i Harbiye ikinci sınıfından Gelibolulu Nazmi bin Nuri Efendi (Merkez Postanesi'nde)

3) Mühendishâne-i Harbiye ikinci sınıfından Tokadlı Ziya bin Salih Efendi

4) Mühendishâne-i Harbiye ikinci sınıfından Fındıklılı Hâlid bin Mehmed Efendi

Harbiye (Kara Harp Okulu) öğrencileri

1) Mekteb-i Harbiye ikinci sınıfından Ishakpaşalı İsmail bin Murat Efendi

2) Mekteb-i Harbiye ikinci sınıfından Kuruçeşmeli Fazlı bin Ahmet Efendi (*daha sonra Ankara Kızılay merkezi Neşriyat müdürü*)

3) Mekteb-i Harbiye ikinci sınıfından Sakallızâde Resmolu Ahmet Cevat Efendi (*Dilbilimci ve Muhit dergisi sahibi Ahmet Cevat Emre*)

4) Mekteb-i Harbiye ikinci sınıfından Giritli Abdülhalim Fikri bin Kadri Efendi

5) Mekteb-i Harbiye birinci sınıfından Ankaralı Mahir bin Said Efendi (*sonra, Ankara mebusu ve Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbata Muharriri*)

- 6) Mekteb-i Harbiye ikinci sınıfından Şehzâdebaşılı Arif bin Haydar Efendi
- 7) Mekteb-i Harbiye ikinci sınıfından Kadırgalı Hasan bin İsmail Efendi (*sonra* Ziraat Bankası Merkez Memurin-i müttehizesinden. *Daha sonra Ziraat Bankası İstanbul Şubesi müfettişi*)
- 8) Mekteb-i Harbiye ikinci sınıfından Küçükayasofyalı Hayri bin Ahmet Efendi (vefat etti)
- 9) Mekteb-i Harbiye üçüncü sınıfından Hırka-i Şerifli Halil bin Sırrı Efendi
- 10) Mekteb-i Harbiye üçüncü sınıfından Mirahorlu Hafız İsmail bin Reşid Efendi

Bahriye Mektebi (Deniz Harp Okulu) Öğrencileri

- 1) Mekteb-i Bahriye-i Harbiye ikinci sınıfından Kopandakikli Ali Kemal bin Nazmi Efendi (Trablusgarb'da vefat etti)

Tıbbiye (Tıp Fakültesi) öğrencileri

- 1) Mekteb-i Tıbbiye onuncu sınıfından Ali bin Osman Efendi (*sonra* doktor yüzbaşı)
- 2) Mekteb-i Tıbbiye yedinci sınıfından Nâzım bin Ahmed Efendi (*sonra* eczacı yüzbaşı, *daha sonra İstanbul'da Kolordu başeczacısı albay*)
- 3) Mekteb-i Tıbbiye dokuzuncu sınıfından Nasıclı Abdürrahman Cafer Efendi (*sonra* doktor yüzbaşı)
- 4) Mekteb-i Tıbbiye yedinci sınıfından Fâtihli İbrahim Edhem bin Hacı Ahmed Efendi (*Avukat, Balkan gazetesi Başmuhariri Edhem Ruhi*)
- 5) Mekteb-i Tıbbiye onuncu sınıfından Kale-i Sultaniye'li [*Çanak kaleli*] Hasan Tahsin bin Hasan Efendi (*sonra* doktor yüzbaşı)
- 6) Mekteb-i Tıbbiye altıncı sınıfından Halıçioğlulu Ali Rıza bin İsmail Nuri Efendi (vefat etti)
- 7) Mekteb-i Tıbbiye dokuzuncu sınıfından Neşat bin Hasib Efendi (*sonra* doktor yüzbaşı)
- 8) Mekteb-i Tıbbiye onuncu sınıfından Tophaneli Muhtar bin Fuad Efendi (*sonra* Yüzbaşı)
- 9) Mekteb-i Tıbbiye onuncu sınıfından Şamlı Salih bin Said Efendi (*sonra* Etfal Hastanesi göz tabibi)
- 10) Mekteb-i Tıbbiye onuncu sınıfından Selânikli Avram Salem Efendi ([*Yahudidir*], Selânik'te vefat etti. Gayyur, afif bir vatanperver, ve o kadar afif ve gayyur bir göz tabibi idi)
- 11) Mekteb-i Tıbbiye sekizinci sınıfından Aşir Avram Efendi ([*Yahudidir*], Avram'ın biraderi, Paris'de hukuk tahsil etti, şimdi Selânik'de dava vekili)

- 12) Mekteb-i Tıbbiye dokuzuncu sınıfından Harputlu Vehbi bin Reşid Efendi (doktor yüzbaşı)
- 13) Mekteb-i Tıbbiye sekizinci sınıfından Trablusgarb'lı Münib Ziyaeddin Efendi
- 14) Mekteb-i Tıbbiye Mülkiyesinden Asitâneli Ali Mâil Efendi
- 15) Mekteb-i Tıbbiye üçüncü sınıfından Mahmudpaşalı Faik bin Abdüllatif Efendi (*sonra Mısrate? Kaymakamı*)
- 16) Mekteb-i Tıbbiye dokuzuncu sınıfından Davudpaşalı Mustafa bin Kadri Efendi
- 17) Mekteb-i Tıbbiye yedinci sınıfından Üsküdarlı Ahmet Sabri Efendi
- 18) Mekteb-i Tıbbiye onuncu sınıfından Tosyalı Ahmet Vasfi Efendi (Trablusgarb'da vefat etti)
- 19) Mekteb-i Tıbbiye dokuzuncu sınıfından Kütahyalı Osman bin Süleyman Efendi (doktor yüzbaşı)
- 20) Mekteb-i Tıbbiye dokuzuncu sınıfından Sakızlı İzzet bin Hacı Ahmet Efendi
- 21) Mekteb-i Tıbbiye dokuzuncu sınıfından Samatyalı Hüsameddin bin Mehmed Tevfik Efendi (Trablusgarb'da vefat etti)
- 22) Mekteb-i Tıbbiye beşinci sınıfından Selânikli Mehmed Aziz bin Süleyman Efendi
- 23) Mekteb-i Tıbbiye altıncı sınıfından İzmirli İbrahim Edhem bin Hacı Hasan Efendi
- 24) Mekteb-i Tıbbiye altıncı sınıfından Sultanhamamlı Kâzım bin Hüseyin Efendi
- 25) Mekteb-i Tıbbiye yedinci sınıfından Galib bin Hasib Efendi
- 26) Mekteb-i Tıbbiye yedinci sınıfından Hırka-i şerifli Nazmi bin Asaf Efendi (Cenevre'de kimyagerlik tahsil etmiş, *daha sonra Üniversite profesörü*)

Sivil Denizcilik Okulu öğrencileri

- 1) Mekteb-i Bahriye'ye mülhak Tüccar Kaptan Mektebi'nden mahrec-i Trabzonlu İsmail bin mehmed Efendi

Lise öğrencileri

- 1) Dersaadet İdâdisi'nden Kazanlı Abdurrahman bin Mehmet Efendi

Askeri Lise öğrencileri

- 1) Harbiye İdâdisi birinci sınıfından Hidayet bin Ahmed Muhtar Efendi

Bu listeye göre sürgünler, 11'i Karacı subay, 13'ü denizci subay, 5'i askeri doktor, 2'si Dışişleri mensubu, 1'i veteriner, 1'i hukukçu, 1'i şeyh, 4'ü Teknik Üniversite öğrencisi, 10'u Kara Harp Okulu öğrencisi, 1'i Deniz Harp Okulu öğrencisi, 26'sı Tıp Fakültesi

öğrencisi, 1’i Sivil Denizcilik Okulu öğrencisi, 1’i sivil lise öğrencisi ve 1’i askerî lise öğrencisi olmak üzere toplam 78 kişiydi. Tutuklanılardan biri İstanbul’da alıkonulmuş, geri kalan bu 78 kişi ise Fizan’a sürgün cezası almıştı.

Özet:

Makale, torununun kaleminden, İttihat ve Terakki’nin İstanbul’daki kurucu kadrosunda yer alan Halil Sırrı (Aydın) Bey’in politikadan kopuşu ve Meşrutiyet hayatı üzerinden bir Osmanlı ailesinin oluşum sürecini ele almaktadır.

Anahtar sözcükler: Halil Sırrı Aydın, Hırka-i Şerif, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kudüs, Trablusgarp, II. Abdülhamit, Şeref Kurbanları

Abstract:

Written by his grandson, the article presents the life of Halil Sırrı (Aydın), who was among the founding cadre of İttihat ve Terakki Cemiyeti (Committee of Union and Progress) in İstanbul. It reconstructs the story of the family after Halil Bey left politics and their ensuing experience of the constitutional period.

Keywords: Halil Sırrı Aydın, Hırka-i Şerif, İttihat ve Terakki Cemiyeti (Committee of Union and Progress), Kudüs (Jerusalem), Tripoli, Abdülhamit II, Şeref Kurbanları